

Ներսիսյան Վարսիկ (Հայաստան, ԳԱԱ ԼԻ)
ԲԱՅԻ ԵՂԱՆԱԿԱԺԱՄԱՆԱԿԱՅԻՆ ՁԵՎԵՐԻ
ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՕՁՆԵՑՈՒ ԵՐԿԵՐՈՒՄ

Հովհաննես Բմաստասեր Օձնեցու երկերի լեզուն սերտորեն արտացոլում է ինչպես դրանցում արծարծված թեմատիկան և գաղափարաբանությունը, այնպես էլ հայերենի դասական և ետդասական շրջանների լեզվական իրողությունները: Անշուշտ, Օձնեցու լեզուն ամենից առաջ առանձնանում է բառապաշարի հարստությամբ, հեղինակային նորակազմությունների առատությամբ, բառերի նորիմաստային բազմաթիվ կիրառություններով, կրոնաեկեղեցական և իմաստասիրական տերմինների գործածությամբ և այլն, որոնց անդրադարձ կատարվել է տարբեր աշխատություններում¹: Սակայն ուշագրավ դրսևորումներ կան նաև քերականական համակարգում, որոնց ուսումնասիրությունը կարևոր է ոչ միայն Օձնեցու անհատական լեզվի և ոճի նկարագրության, այլ նաև ժամանակաշրջանի լեզվական նկարագիրը ամբողջացնելու առումով:

Խոնարհման համակարգն իր հիմնական գծերով արտացոլում է դասական գրաբարի իրողությունները և առանձնապես աչքի չի ընկնում շեղումներով, որոնք կարող են բնութագրվել որպես առանձնահատկություն ետդասական շրջանի համար: Օձնեցին զերծ է մնացել հունաբան դպրոցի որոշ արհեստական նորամուծություններից, որոնց մասին նշվում է տարբեր քերականական աշխատություններում², և հարազատ է մնացել դասական հայերենի նորմերին: Հունաբան հայերենի դրսևորումը նրա երկերում թերևս զգալի է բառակազմական հարուստ միջոցների գործածությամբ նոր բառեր կերտելու առումով:

Սակայն, այնուամենայնիվ, Օձնեցու երկերում ևս բայի խոնարհումն ունի որոշ առանձնահատուկ դրսևորումներ, որոնց ուսումնասիրությունը կարող է ամբողջացնել 7-8-րդ դարերի հայերենի լեզվական նկարագիրը:

Սույն աշխատանքի նպատակն է՝ ուսումնասիրել բայի եղանակաժամանակային ձևերի գործածությունը Հովհաննես Օձնեցու երկերում, բացահայտել դրանց աղերսներն ու առնչությունները մի կողմից՝ դասական հայերենի, մյուս կողմից՝ ետդասական հայերենի լեզվական իրողություններին, ինչպես նաև ցույց տալ դրանց գործածության հաճախականությունը:

¹ Հմմտ. **Հովհաննես Օձնեցի, Երկեր**, գրաբարից փոխադրումը, առաջաբանը և ծանոթագրությունները **Վ. Համբարձումյանի**, Ե., 1999: *Մատենագիրք Հայոց*, Զ , Ը դար, Յաւելուած, Անթիլիաս-Լիբանան, 2007 (այսուհետև՝ ՄՀ): **Վ.Ներսիսյան**, Հովհաննես Օձնեցու երկերի լեզուն, Ե., 2012:

² Տե՛ս **Հր. Աճառյան**, *Հայոց լեզվի պատմություն*, 2-րդ հ., էջ 149-156: **Ս. Ղ. Ղազարյան**, *Հայոց լեզվի համառոտ պատմություն*, Ե., 2006, էջ 183-190:

Թեև 7-10-րդ դդ. լեզվավիճակի ուսումնասիրության առումով առավել կարևորվում են **առաջին** և **երկրորդ ապառնի** ժամանակաձևերի դրսևորումները, սակայն մյուս ժամանակաձևերում ևս ուշագրավ դրսևորումներ կան, ուստի դրանք ևս կներկայացնենք:

Սահմանական եղանակի ներկա ժամանակաձևի գործածությունները բազմաթիվ են՝ կրավորաձև և ներգործաձև, դրական և ժխտական խոնարհումներով, պարզ և հարադիր կազմություններով: Օր՝ **աւանդին** (Ատենաբանութիւն, 5)³, **ասէ** (Նախահաւաքումն պատմութեան այսմ բանից՝ Յովհաննու Վերծանաւղի, 108)⁴, **բառնայ** (ՆՊ, 111), **բարբառիմ** (Ատ., 9), **գայ հասնէ** (ՄՀ, 137), **գտանի** (Ատ., 6), **եկամուտ լինի** (ՆՊ, 120), **գեկուցանէ** (Ատ., 11), **ընծայեմք** (Ատ., 5), **լուծանեն** (Ատ., 4), ոչ **ծնանի**, ոչ **կերակրէ** (Ատ., 8), **հրամայէ** (Ատ., 10), **հրաշագործի** (Ատ., 8), **ողջակիզի** (ՄՀ, 137), **տաւնակից եւ պարակից լինին** (ՄՀ, 134), **փափաքէ** (ՄՀ, 137), **ցուցանէ** (Ատ., 5), ոչ **ունի** (ՆՊ, 116), ոչ **ունիմ** (Ատ., 8) և այլն: Ինչպես տեսնում ենք, դասական հայերենի համեմատությամբ տարբերություններ չեն դրսևորվել:

Անցյալ անկատար ժամանակաձևի դրսևորման առումով դարձյալ շեղումներ չկան, բացառությամբ **-իւր** վերջավորության հանդես գալուց: Ուշագրավ է սահմանական եղանակի կրավորաձև անկատարի 3-րդ դեմքում **-իւր** վերջավորության հանդես գալը, որը, սկզբնավորվելով հունաբան հայերենի շրջանում, մեծ տարածում է ստացել հետագայում՝ հատկապես լատինաբան հայերենի շրջանում⁵: Այս վերջավորությամբ անցյալ անկատարի գործածությունը հատուկ է նաև 7-րդ դ. պատմիչ Սեբեոսի «Պատմությանը»⁶, որտեղ ևս, ինչպես Օձնեցու երկերում, բացի **է** խոնարհման բայերից, այն հանդես է գալիս նաև **ի** խոնարհման բայերի կազմում, թեև քերականական աշխատություններում այն ներկայացվում է որպես **է** խոնարհման բայերին հատուկ երևույթ⁷: Ներկայացնենք օրինակներ տարբեր երկերից՝ **ագդ առնէր** (ՆՊ, 109), **ածէր** (ՆՊ, 107), **ամբաստանէր** (ՆՊ, 104), **բաղձայր** (ՄՀ, 136), **բերէի** (Ատ., 9),

³Յովհաննու Օձնեցոյ Մատենագրութիւնք, «Ատենաբանութիւն», Վենետիկ, 1833, էջ 1-33 (այսուհետև՝ Ատ.):

⁴Ա. Յակոբեան, Յովհան Օձնեցու Նորայայտ տօնացոյցային երկը՝ «Նախահաւաքումն պատմութեան այսմ բանից՝ Յովհաննու Վերծանաւղի» (այսուհետև՝ ՆՊ), «Հանդէս ամսօրեայ», թիվ 1-12, Վիեննա-Երևան, 2006:

⁵Տե՛ս Վ. Համբարձումյան, *Գրաբարի գործառնությունը որպես գրական լեզու ԺԸ- ԺԹ դդ.*, Ե., 1990, էջ 299:

⁶Տե՛ս Գ. Բաղդիշյան, *Սեբեոսի լեզուն և ոճը*... Հայոց լեզվի պատմության հարցեր, պր. 1, Ե., ԳԱ հրատ., 1981, էջ 46:

⁷Տե՛ս Ա. Աբրահամյան, *Գրաբարի ձեռնարկ*, Ե., 1976, էջ 118:

գրգռեր (ՆՊ, 107), գրէի (ՆՊ, 108), դատիր (ԸԵ, 93)⁸, դիզանայր (ՄՀ, 137), դիտեր, (ՄՀ, 136), եղանէին(ՅԿԵ, 82), լնոյր (ՆՊ, 104), խորհէի(Ատ., 2), խորհիր (Յաղագս կարգաց եկեղեցւոյ, 82)⁹, հարցաներ (ԸԵ, 86), ռոռզաներ (Ատ., 2), ուռճանայր, պատրաստեր (Ատ., 2), վայելչանայր, վերածներ, վկայէին (ՆՊ, 111), ստիպեր (Ատ., 6), օծանէին (Ատ., 8) և այլն: Ինչպէս տեսնում ենք, նշվածներից **ի** խոնարհման երկու բայ (խորհիր, դատիր) ստացել են **-իր** վերջավորություն:

Ամփոփելով ներկայի հիմքից կազմվող այս երկու ժամանակաձևերի քննությունը՝ պետք է նկատել, որ դրանցում **-ան-** բայածանցով բազմաթիվ գործածություններ կան, ինչպէս՝ գտանի (Ատ., 6), զեկուցանէ (Ատ., 11), լուծանեն (Ատ., 4)¹⁰, ռոռզաներ, (Ատ., 2), օծանէին (Ատ., 8) և այլն: Մինչդեռ Ս. Ղազարյանը, խոսելով 7-10-րդ դդ. բայական համակարգում տեղի ունեցած փոփոխությունների մասին՝ գրում է. «Մի շարք բայերի գուգահեռ ձևերից սկսել են գործածվել նրանց ածանցագուրկ ձևերը, ինչպէս՝ յատել (փոխ. յատանել), ներկել (փոխ. ներկանել), տարածել (փոխ. տարածանել) և այլն»¹¹: Այս առումով ևս, ինչպէս տեսնում ենք, Օձնեցին ավանդապահ է և շարունակում է գործածել **-ան-** ածանցով ձևերը:

Անցյալ կատարյալ ժամանակաձևում շեղումներ չեն նկատվում: Օր.՝ այլալեցին (ՆՏԵ, 107), ոչ արածեցին (Ատ., 11), աւանդեցան (Ատ., 5), դէպ եղեւ (ՄՀ, 134), դիպեցայ (Ատ., 2), եկն (ՆՊ, 109), եկն եհաս (ՆՊ, 112), եհաս, եղեն (Ատ., 6), զարկեցաք (Ատ., 3), թլփատեցաւ (ՆՊ, 112), թուեցաւ (Ատ., 5), ոչ խաբեցար (ՄՀ, 139), ոչ կարացին (ԸԵ, 81), կարգեաց (ՆՊ, 108), հոլանեցայ (ԸՊ, 37), յայտ արարին (ՆՊ, 118), յանդգնեցան (ԸՊ, 139) ոչ յարմարեցին (ՆՊ, 117), տարածեցաւ, ուսոյց, (ՄՀ, 136), չոգան դօղեցին (ԸՊ, 39), սովորեցին (ԸՊ, 33), տեսին (ՆՊ, 108), փոփոխեցին (ՆՊ, 107), սահմանեցին (Ատ., 23) և այլն:

Հայտնի է, որ գրաբարում ստորադասական եղանակն ուներ առաջին և երկրորդ ապառնի ժամանակաձևեր, որոնցից առաջինը կազմվում էր ներկայի հիմքից, իսկ երկրորդը՝ անցյալի հիմքից: Լեզվի հետագա զարգացման ընթացքում աստիճանաբար գործածությունից դուրս է գալիս նախ առաջին ապառնին, ապա՝ երկրորդը: Օձնեցու երկերում երկու ժամանակաձևերն էլ գործածական են, թեև առաջինը գործածության հաճախականությամբ զիջում է երկրորդին. առաջին

⁸Յովհան Օձնեցի, *Մատենագրութիւնք*, 2-րդ տպ., «Ընդդէմ երեւութականաց» (այսուհետև՝ ԸԵ), Վենետիկ, 1953, էջ 61-97:

⁹Յովհաննու Օձնեցւոյ *Մատենագրութիւնք*, «Յաղագս կարգաց եկեղեցւոյ », Վենետիկ, 1833, էջ 81-93 (այսուհետև՝ ՅԿԵ):

¹⁰Այս բայի *լուծանել* անորոշը գործածվել է նաև «Սակս ժողովոց որ եղեն ի Հայք»-ում (էջ 490), *տեսանել* -ը՝ «Ընդդէմ Պաղիկեանց»-ում (Յովհաննու Օձնեցւոյ *Մատենագրութիւնք*, Վենետիկ, 1833, էջ , 35):

¹¹Ս. Ղազարյան, *Հայոց լեզվի համառոտ պատմություն*, Եր., 2006, էջ 193:

ապառնին տարբեր երկերում ավելի հաճախ հանդես է գալիս Աստվածաշնչից արված մեջբերումներում: Այնուամենայնիվ, դրանք գործածական են նաև Օձնեցու հեղինակային խոսքում: Օրինակներ՝ **ասիցե** (Ատ., 6), **բաւական լիցի** (Ատ., 23), **գայցե** (Ատ., 16), **գոգցես** (Ատ., 18), **գործիցե** (Ատ., 3), **ծանիցես** (Թ., 133), **հանգուցանիցե** (Ատ., 17), **հրաժարիցե** (Ատ., 15), **վայելիցեմք** (Ատ., 7) և այլն:

Երկրորդ ապառնու գործածությունները բազմաթիվ են տարբեր երկերում, ինչպես՝ **ապրեցուցես** (Ատ., 21), **դադարեցիս** (Ատ., 4), **դարձցուք** (Ատ., 3), **դիցեն** (Ատ., 27), **եղիջիք** (Ատ., 4), **գուարճացի** (Ատ., 11), ոչ **թողցե** (ՄՀ, 139), **ի բաց դիցե** (Ատ., 13), **խաթարեցես** (ՄՀ, 133), **խնդրեցից** (Ատ., 13), **ծագեսցե** (Ատ., 14), **ծաղկեցուցե** (ՄՀ, 137), **կամեսցի** (Ատ., 3), **հակառակեսցի** (Ատ. Կ., 26), **հասցե** (Ատ., 9), ոչ **հասցե** (ԸԵ, 76), **յանդգնեսցի** (Ատ., 5), **յանձնեսցե** (Ատ., 17), **յարդարեսցին** (Ատ., 4), **ներհորդեսցի** (Ատ., 11), **նսեմացի** (ՄՀ, 135), **շփոթեսցես** (ՄՀ, 133), **պատմեսցե** (ՄՀ, 134), **պատշաճեսցի** (Ատ., 9), **պսակեսցեն** (Ատ., 10), **ջարդեցայք** (ՄՀ, 137), **վայելեսցեն** (Ատ., 19), **տարածեսցե** (Ատ., 11), **տարակուսեսցի** (Ատ., 5), **տեսցուք** (Ատ., 7) և այլն:

Համեմատելու համար նշված ժամանակաձևերի բաշխումը ուսումնասիրվող երկերում՝ ներկայացնենք դրանց դրսևորումները երկու երկում միայն:

Այսպես՝ «**Ընդդէմ երեսութականաց**» ճառում գործածվել են առաջին ապառնու հետևյալ ձևերը՝ **ածիցեն** (62), **ասիցես** (70), (ոչ) **ասիցեք** (63), **եղանիցիք** (63), **երթիցե** (79, 75, 82), **թուիցիս** (66), **թուիցին** (68), **իցեն** (84, 87, 87, 92), **իցե** (94), ոչ **ծանիցի** (74), **կամիցիս** (77), **կայցե** (61, 93, 94), **մարտնչիցի** (72), **յենուցուս** (68), **նայիցի** (70), **տայցեմք** (62), **քաւ լիցի** (73), **քննիցեն** (87): Ինչպես տեսնում ենք, այս երկում ընդամենը 29 գործածություն կա (16 բայ):

Մինչդեռ նույն երկում երկրորդ ապառնին ունի **51** կիրառություն՝ **39** բայի համար՝ **ածցիս** (70), **ակնարկեսցին** (79), **առաջնորդեսցես** (77), **ասացից** (61), **ասացես** (62, 77), **ասացե** (94), **ասացի** (74), **ատեսցուք** (61), **արացես** (77), **արացե** (92, 94), **գայթակղեսցիս** (89), **գիտացջիք** (63), **գիտացեն** (96), **գիտացե** (93), **գոգցես** (92), **գործեսցե** (90), **դարձուցե** (95), **եղիցի** (79), **եղիցիս** (63), **թիւրեսցես** (76), **ժողովեսցե** (97), **իմացուք** (72), **խոստովանեսցից** (74), **կամակորեսցուք** (65), **կարացես** (71, 76, 80), **կարծեսցի** (84), **կարկեսցե** (88), **կենդանացին** (75), **կոչեսցե** (92), **հակամիտեսցի** (84), **համբարձցիս** (71), **հանդիպեսցի** (84), **հասցե** (74, 78), **հարկեսցիս** (80), **հաւանեցուցեն** (71), **հաւասարեսցես** (75), **հաւատացես** (75), **հետնեսցի** (84), **հնձեսցե** (84), **մաքառեսցուք** (74), **յայտարացե** (88), **նշանակեսցի** (70, 79), **պատկանեսցի** (80), **տացես** (66), **ուսուցե** (95):

«**Մակս ժողովոց որ եղեն ի Հայք**»¹² երկում առաջին ապառնիով ընդամենը երեք բայ է հանդես եկել՝ 5 գործածություններով՝ **գայցեն** (483), **եղիցի** (493), **իցե** (490,

¹²Յովհաննու Իմաստասիրի Հայոց կաթողիկոսի *Մակս ժողովոց որ եղեն ի Հայք* (այսուհետև՝ ՄԺ), «Գիրք թղթոց», Թիֆլիս, 1901, էջ 473-493:

491, 491): Նշված ժամանակաձևով մնացած ձևերը գործածված են միայն Աստվածաշնչից կատարված մեջբերումներում:

Նույն երկում բազմաթիվ (44 գործածություն, 35 բայ) դրսևորումներ է ստացել երկրորդ ապառնին՝ **ածցուք** (485), **արասցէ** (492), **բանաստեղծեսցես** (492), **գրեսցուք** (484), **դիցուք** (483), **եկայք ցնծասցուք** (489), **եղիցի** (484, 490), **եղիցուք** (483), **ընկալցիս** (493), **ընկեսցուք** (483), **իշխեսցէ** (484), **լիցուք** (484), **խաբեսցեն** (474), **խզեսցուք** (484), **խոտորեսցին** (483), **խոտորեսցուցեն** (483), **խօսեսցուք** (485), **ծանուցես** (493), **կայցէ** (492), **կատարեսցէ** (484), **կարգեսցուք** (483, 485), **կործանեսցի** (484, 485), **կործանեսցին** (485), **կորուցուք** (484), **կրեսցէ** (484), **հաղորդիցին** (486), **հնարեսցին** (485), **հնարեսցուք** (484, 485), **մատենագրեսցես** (493), **մերժեսցին** (474), **մերձեսցին** (486), **մուծցի** (490), **յօրինեսցուք** (484), **որոշեսցուք** (484), **սեպհականեսցի** (485), **ուրախասցուք** (489), **փակեսցի** (490), **քակեսցուք** (483): Ակնհայտ է երկրորդի գերակշիռ գործածությունը առաջինի համեմատությամբ:

Ինչպես նշում է Ս. Ղազարյանը, 7-10-րդ դդ. որոշ բայերի հրամայականը փոխվել է. օր.՝ **հասի՛ր** (փոխ. **հա՛ս**), **դարձի՛ր**, **դարձա՛յք** (փոխ. **դարձարուք**), **խափանե՛** (փոխ. **խափանեա՛**), **գրե՛** (փոխ. **գրեա՛**), **տարե՛ք** (փոխ. **տարա՛յք**) և այլն: Կամ մի քանի զուգահեռ ձևերից մեկն է գործածական, ինչպես՝ **խմանալ** բայի միայն **խմացի՛ր** ձևը և այլն¹³: Ներկայացնենք հրամայական եղանակի դրսևորումները Օձնեցու երկերում:

Հայտնի է, որ **արգելական հրամայականը** կազմվում է ներկայի հիմքից, որում «ե խոնարհման բայերն ունեն և՛ ներգործաձև(-եր, -եք), և՛ կրավորաձև (-իր, -իք) վերջավորություններ. ներգործաձև խոնարհվում են այդ խոնարհման բոլոր բայերը, կրավորաձև կարող են խոնարհվել միայն ներգործական սեռի բայերը՝ դառնալով կրավորական սեռի: Ի խոնարհման բայերն ունեն միայն կրավորաձև վերջավորություններ (-իր, -իք), Ա և ՌԻ խոնարհումների բայերը՝ ընդհանուր վերջավորություններ (-ար, -այք, -ուր, -ուք)¹⁴: Օձնեցու երկերում **մի՛ բաղդատեր** (ԸԵ, 74) և նման այլ գործածությունների կողքին գործածական են նաև **մի՛ իշխեսցէ** (Ատ., 24), **մի՛ լեալ**, փոխ.՝ **մի՛ լինիր** (ԸԵ, 66), **մի՛ համարիցիս** (ԸԵ, 91), **մի՛ հայեսցին** (ԸԵ, 96), **մի՛ հրաժարեսցէ** (Ատ.), **մի՛ ուտիցես** (ԸԵ, 83), **մի՛ գտցի** (ՆՊ, 101) և այլ ձևեր՝ կազմված **մի՛** արգելականով և 1-ին ու 2-րդ ապառնիներով, ինչպես նաև անցյալ դերբայով: Սրանցից անսովոր է թերևս **մի՛**-ի գործածությունը անցյալ դերբայի հետ, որի մասին քերականական աշխատություններում չի նշվում¹⁵: Երկրորդ ապառնու հետ գործածությունը հատուկ է նաև Սեբեոսի երկերի լեզվին¹⁶:

¹³Ս. Ղազարյան, նշվ. աշխ., էջ 193:

¹⁴Ա. Աբրահամյան, նշվ. աշխ., էջ 128:

¹⁵Տե՛ս Վ. Առաքելեան, *Գրաբարի քերականություն*, Ե., 2010, էջ 196: Լ.Մ. Խաչատրյան, Գ.Բ. Թոսունյան, *Գրաբարի դասագիրք*, Ե., 2004, էջ 222:

¹⁶Գ. Բաղդիշյան, նշվ. աշխ., էջ 49:

Բուն հրամայական՝ **արարէ՛ք** (ՆՊ, 107) **բնահարեա՛** (ՄԺ, **ընկա՛** լ (ԸԵ, 75), 493), **խոստովանեա՛** (ԸԵ, 74), **ծանի՛ր** (ԸԵ, 76), **ծանիցու՛ք** (ԸԵ, 74), **կոչեա՛** (ՄԺ, 492), **հայեա՛ց** (Ատ., 21), **ձեռնարկու՛ լեր** (ՄԺ, 492), **ճշմարտեա՛** (ԸԵ, 75), **մի՛տ դիր** (ՄԺ, 480), **յայտնեա՛** (ԸԵ, 95), **նայեա՛** (ՄԺ, 480), **քննեա՛** (ՄԺ, 491) և այլն: Նկատելի է, որ Օձնեցին գործածել է դասական հայերենում ընդունված ձևերը:

Հազվադեպ գործածվում են նաև հորդորական հրամայականի ձևեր, ինչպես՝ **բերկրեսջի՛ր** (ՄԺ, 493), **համարեսջի՛ր** (ԸԵ, 75), **հարցջի՛ր** (ԸԵ, 71) և այլն: Բացի պարզ ժամանակաձևերից, գործածական են նաև վերլուծական ձևեր, որոնք «գրաբարում կազմվում են *անցյալ* և *ապառնի* դերբայներով ու օժանդակ բայով: Որպես օժանդակ բայ գրաբարում սովորաբար գործածվում են *եմ* և *լինիմ* բայերը (մասամբ էլ ուրիշ բայեր)»¹⁷:

Սահմանական եղանակի վերլուծական ժամանակաձևերից ամենաքիչը բաղադրյալ ապառնիով գործածություններն են, ինչպես՝ **ասելի է** (ԸԵ, 87), **գալոցդ ես** (ՄԺ, 489), **լինելոց է** (ԸԵ, 96, ՆՊ, 120), **յափշտակելոց են** (Ատ., 14), իսկ ամենաշատը՝ **վաղակատար-հարակատարներիայի** ձևերը: Օրինակներ՝ **առեալ լինի** (ԸԵ, 83), **ասացեալ է** (ԸԵ, 76), **բարձեալ է** (ՄՀ, 105), **բարձեալ լինի** (ԸԵ, 78), **բնաւորեալ է** (ԸԵ, 68), **գրեալ է** (ՆՊ, 100, ՅԿԵ, 85, ԸԵ, 83), **եղեալ են** (ՆՊ, 101, 102), **ենթակայեալ ունի** (ՆՊ, 121), **գանխլացեալ են** (ՆՊ, 112), **կարգեալ են** (ՅԿԵ, 87, 88), **կարգեալ է** (ՆՊ, 102), **հիացեալ եմ** (ԸԵ, 79), **միացեալ է** (ՆՊ, 115), **յանդիպեալ է** (ՆՏԵ, 119), **որոշեալ է** (ԸԵ, 89), **պատմեալ է** (ԸԵ, 89), **պնդեալ են** (ՆՏԵ, 111), **ցուցեալ է** (ԸԵ, 89) և այլն:

ՄԺ-ում գործածվել են հետևյալ բայաձևերը՝ **կատարեալ է** (487), **եղեալ է** (487)՝ բաղադրված **եմ** բայով: Մյուս երկերում հանդիպում են ն՝ **եմ-ով**, և՝ **լինել-ով** ձևեր: Այս երկում վաղակատար-հարակատար անցյալը կազմվել է ն՝ **եմ**, և՝ **լինել** բայերով, մեկ անգամ էլ՝ **մնալ** բայով, ինչպես՝ **լցեալ լինէին** (488), **հանդիպեալ մնային** (489), **հաւանեալ եղեն** (473), **հաստատեալ էին** (477), **հաւանեալ լինէր** (475), **հնազանդեալ էին** (477), **ճաշակեալ լինէին** (489), **սփռեալ տարածեալ էր** (490), **վարեալ լինէին** (477): Այլ երկերից օրինակներ՝ **աշակերտեալ էր** (ՆՊ, 102), **ասացեալ եղել** (ԸԵ, 78), **բարձեալ եղեն** (ԸԵ, 95), **բնաւորեալ եղել** (ԸԵ, 67), **եղեալ էիր** (ԸԵ, 77), **զգուշացեալ լինէր** (ԸԵ, 83), **լուծեալ եղել** (ԸԵ, 62), **բնաւորեալ էր** (ԸԵ, 83), **ոչ էր բնաւորեալ** (ԸԵ, 69) **ժողովեալ էին** (ՆՊ, 107), **հաստատեալ լինէր** (ՆՊ, 105) և այլն:

Ստորադասական եղանակի բաղադրյալ ապառնին հազվադեպ է գործածվում, ինչպես՝ **մնացեալ իցէ** (ՅՄԳ, 133), **ըմբռնեալ իցեն** (Ատ. 11), **համարեալ իցեն** (ԸԵ, 87), **նզովեալ եղիցի** (ՄԺ, 474, 490) և այլն:

Սակավաթիվ են նաև սահմանական եղանակի բաղադրյալ անցյալ ապառնու (**գտանելոց էր** (ՄՀ, 133), **տանելոց էր** (ՄՀ, 133)), **փոփոխելի էր** (ԸԵ, 88)), ինչպես նաև ստորադասական եղանակի բաղադրյալ ապառնու ձևերը (**մնալոց իցէ** (ՄՀ, 137)):

¹⁷Մ. Աբրահամյան, նշվ. աշխ., էջ 211:

Պետք է նկատել, որ սահմանական եղանակի բաղադրյալ ներկա և անցյալ ապառնիների դեպքում երբեմն հանդիպում են **h** վերջավորությամբ ձևեր, մինչդեռ քերականագիտության մեջ ընդունված է, որ բաղադրյալ ժամանակաձևերը կազմվում են միայն **-ng** վերջավորությամբ ապառնիով¹⁸:

Այսպիսով՝ բայի եղանակաժամանակային ձևերի գործածության առումով Օձնեցու երկերում շեղումները մասնավոր բնույթ են կրում և առանձնապես տարբերություններ չեն դրսևորում դասական հայերենի համապատասխան ձևերի համեմատությամբ: Հունաբան դպրոցի արիեստական նորամուծություններից ևս Օձնեցին զերծ է մնացել: Թերևս հենց այդ հատկանիշներով էլ Օձնեցու երկերի լեզուն առանձնանում և իր ժամանակակիցներից շատերի լեզվից և թույլ տալիս դրանք դիտել որպես լեզվական առանձնահատկություն 7-8-րդ դդ. գրաբարի համար:

Բանալի բառեր՝ Հովհաննես Օձնեցի, հին հայերեն, բայ, եղանակ, ժամանակ, պարզ և բաղադրյալ ժամանակաձևեր:

VarsikNersisyan — The use of the tense and mood forms of the verb in the works by Hovhannes Odzneci —. The main goal of the given paper is to analyse the use of the tense and mood forms in the works by Hovhannes Odzneci, discover their ties with the Ancient Armenian language, from the one hand, and with Classical Armenian, from the other hand, as well as to demonstrate the frequency of their usage. Though from the perspective of the study of the linguistic situation in 7-10 centuries the forms of Future I and Future II are distinguished there are other remarkable tense forms as well which have been presented in the paper.

Key words: Hovhannes Odzneci, Ancient Armenian language, verb, mood, tense, simple and compound tense forms.

Варсик Нерсисян -Употребление форм времени и наклонения глагола в трудах Ованеса Одзнеци.—Цель данной работы - проанализировать употребление форм времени и наклонения в трудах Ованеса Одзнеци, выявить их связь с классическим армянским, с одной стороны, и постклассическим армянским, с другой стороны, а также показать частотность их употребления. Хотя с точки зрения исследования языковой ситуации 7-10 вв. выделяются формы будущего первого и будущего второго, существуют и другие примечательные временные формы, которые представлены нами в данной статье.

Ключевые слова: Ованес Одзнеци, древнеармянский язык, глагол, наклонение, время, простые и составные временные формы.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

¹⁸Տե՛ս Վ. Առաքելյան, նշվ. աշխ., էջ 193:

Վարսիկ Ներսիսյան, Բ.գ.թ., դոցենտ, ԳԱԱ Հր. Աճառյանի անվ. ԼԲ արդի հայերենի բաժնի ավագ գիտաշխատող, 093 730 736, varsik.nersisyan@mail.ru

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

VarsikNersisyan— Candidate of Sciences in Philology, Associate Professor, Senior Researcher at the Department of the Modern Armenian Language at the NAS RA Institute of Language after H. Acharyan, Phone: **093730736**, E-mail: varsik.nersisyan@mail.ru

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Варсик Нерсисян- к. филол. н., доцент, старший научный сотрудник отдела современного армянского языка Института языка им. Гр.Ачаряна НАН РА, тел. **093730736**, эл. почта: varsik.nersisyan@mail.ru